

ВЕРСКА НАСТАВА У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ УЧЕНИКА И РОДИТЕЉА

Апстракт У раду су представљени резултати емпиријског истраживања чији је циљ био сагледавање општег односа средњошколаца и родитеља према изборном предмету верска настава, као и анализа опажених ефеката реализације овог школског предмета. Испитивање је спроведено на узорку од 392 испитаника са територије Новог Сада (263 ученика и 129 њихових родитеља). Резултати истраживања су показали да већина испитаника има позитиван став према верској настави и висока очекивања од овог предмета. Високо постављена очекивања односе се углавном на васпитну димензију овог школског предмета (очекивања у односу на морални и духовни развој личности). Такође, резултати су показали да већина испитаника опажа позитивне ефекте досадашњег похађања верске наставе и да се ти ефекти највише односе на општи морални и духовни развој, на позитивне промене у понашању и на развој верског идентитета. Ипак, не треба пренебрегнути чињеницу да знатан број и ученика и родитеља није опазио никакве ефекте досадашњег похађања верске наставе, што имплицира потребу даље евалуације процеса реализације овог школског предмета те идентификовање евентуалних пропуса и пружања препорука за даљи рад.

Кључне речи: верска настава, ученици, родитељи, школа, очекивани и опажени ефекти

TEACHING RELIGION IN HIGH SCHOOL FROM THE POINT OF VIEW OF STUDENTS AND PARENTS

Abstract The article presents the results of an empirical research aimed at determining the attitudes of high school students and their parents towards the academic subject Religion, as well as analyzing the perceivable effects of the realization of this school subject. The examination comprised a sample of 392 respondents from the territory of Novi Sad (263 students and their 129 parents). The results showed that the majority of the respondents have a positive attitude towards Religion and high expectations related to this subject. High expectations are related mainly to the educational dimension of the subject (moral and spiritual development of personality). Further, the results show that the majority of the respondents perceive positive effects of previous attendance to Religion classes and that these effects are related to moral and spiritual development in general, changes in behaviour and the development of their religious identity. Still, one fact should not be overlooked and that is that a considerable number of the students and their parents had not noticed any effects of the previous attendance of Religion classes, which implies a need for further evaluation of the process of the realization of this academic subject, identification of possible lacks and suggestions for improvements.

Keywords: Religion teaching, students, parents, school, expected and perceived results.

ВЕРОУЧЕНИЕ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ УЧЕНИКОВ И РОДИТЕЛЕЙ

Резюме *В работе приводятся результаты эмпирического исследования общего отношения среднешкольников и их родителей к выборном предмете вероучение, а также анализ замеченных эффектов реализации данного учебного предмета. Исследование проведено на примере 392 испытуемых с территории Нови-Сада (263 учеников и 129 родителей). Результаты исследования показывают что большинство испытуемых имеет положительное отношение к вероучению и большие ожидания от этого учебного предмета (ожидания в смысле влияния на моральное и духовное развитие личности). Результаты дальше показывают, что большинство испытуемых отмечает положительные эффекты обучения вероучению, а эти эффекты касаются общего морального и духовного развития, положительного изменения в поведении, развития верской принадлежности. Однако, нужно иметь в виду факт, что значительное число учеников и родителей не замечает каких-либо эффектов обучения вероучению, что указывает на потребность дальнейшей эвалуации процесса реализации данного учебного предмета, обнаружения возможных пропусков и принятия ряда мер по улучшению обучения.*

Ключевые слова: *обучение вероучению, ученики, родители, школа, ожидаемые и замеченные эффекты.*

Увод

Један од резултата процеса реформисања васпитно-образовног система у Србији представља увођење верске наставе као једног од обавезних изборних предмета у основне и средње школе. Имајући у виду специфичност овог школског предмета (како због статуса, тако и због садржаја који презентује), намеће се потреба да се прати његова реализација, сагледају реалне могућности и евалуирају досадашњи ефекти и рефлексије на различите области друштвеног живота. Веома битан сегмент овакве евалуације треба да буде и сагледавање испуњености очекивања оних који су се определили за похађање тог предмета.

У периоду од увођења верске наставе у школе до данас реализовано је више истраживања која су тежила да на различите начине и из различитих угла анализирају опште стање, потешкоће, али и могућности које пружа овај школски предмет. Као посебно значајно треба истаћи истраживање које је спровео Институт за педагошка истраживања из Београда у сарадњи са Центром за емпиријска истраживања религије из Новог Сада, а чији су резултати публиковани 2003. године у књизи под насловом “Верска настава

и грађанско васпитање у школама у Србији”. У оквиру овог опсежног истраживања разматрана су различити аспекти реализације верске наставе у школама: мотивација за избор верске наставе, степен испуњености очекивања, ефекти на развој личности ученика, спремност да се изврши поновни избор овог предмета, шта се ученицима највише а шта најмање допада у вези с верском наставом, утисци о наставном садржају, организацији и извођењу наставе, као и карактеристике наставника који изводи верску наставу (Јоксимовић, 2003; Кубурић, 2003; Максић, 2003). Такође, на Одсеку за педагогију Филозофског факултета у Новом Саду реализована су истраживања које су била усмерена на анализу стања у пракси и искуства оних који оних који су директно или индиректно укључени у сам процес реализације верске наставе (вероучитељи и педагози), као и на анализу интеркултуралних димензија верске наставе (Зуковић, 2006; 2007).

Прилог оваквим истраживањима о верској настави представља и емпиријско истраживање чији су резултати изложени у овом раду. Наиме, *циљ истраживања* је сагледавање општег односа ученика и њихових родитеља према верској настави и анализа ефеката реализације овог школског предмета. При том је важно нагласити да је анализа ефеката верске наставе у овом истраживању заснована на *субјективном доживљају испитаника, њиховом опажању* одређених промена у развоју личности и промена у понашању које би се могле приписати искуству похађања овог предмета.

У сврху остваривања постављеног циља истраживања конструисан је *Упитник за ученике* и *Упитник за родитеље*. Понуђена су питања отвореног типа која се односе на општи став испитаника према верској настави – разлоге опредељења за похађање верске наставе и очекивања, то јест, процену користи коју овај предмет може донети младима, као и перцепцију ефеката досадашњег похађања верске наставе.

Истраживање је спроведено на узорку од 392 испитаника који су распоређени у две групе – ученици трећег разреда средње школе који похађају верску наставу (N = 263) и њихови родитељи (N = 129). Испитивање ученика обављено је у четири средње школе на територији Новог Сада. Том приликом ученицима су подељени и упитници које је требало да проследи родитељима. Попуњене упитнике вратило је око 50 одсто од укупног броја родитеља којима су прослеђени упитници, тако да је анализа значајности корелације између одговора ученика и њихових родитеља рађена на мањем узорку од укупног узорка који је обухваћен овим истраживањем.

Резултати истраживања

Однос према предмету и очекивани ефекти

Општи однос испитаника према верској настави и њихова очекивања од овог предмета анализирана су преко питања отвореног типа која се односе на разлоге опредељења за похађање верске наставе и процену користи коју би млади могли имати од похађања овог школског предмета.

Анализа одговора ученика. Од укупног броја испитаних ученика који похађају верску наставу, 250 испитаника је навело разлоге који су определили њихов избор. Расподела фреквенција издвојених категорија (график 1) показује да највећи број ученика (31,2%) као разлог опредељења за похађање верске наставе наводи *религијско уверење* (нпр. “Верујем у Бога”; “Верник сам и желео сам да се што више приближим цркви”; “Зато што сам православац”; “Верник сам и сматрам да је вера битна за сваког човека” и сл.).

График 1. Разлози опредељења за верску наставу

Из графичког приказа одговора на ово питање могуће је приметити да нешто мањи број ученика који похађа верску наставу (24,4%) истиче да их је за овај предмет определила *жеља за духовним развојем и надоградњом своје личности* (нпр. “Прија ми да слушам тај предмет јер ме оплемењује”; “Мислим да ми је верска настава потребнија, посебно за мој духовни развој”; “Зато што ми верска настава може помоћи да лакше изаберем прави животни пут”; “Зато што су то вредности које трају и свима су нам потребне”; “Зато што ме прича о вери духовно испуњава”; “Изабрала сам верску наставу јер нам је у овим тешким временима потребан морални препород” и сл.).

Велики број средњошколаца који похађа верску наставу (24%) истиче да их је за тај предмет определило *интересовање за ту област и жеља да сазнају више о својој вери и о религији уопште* (нпр. “Верско образовање ми је потребно”; “Желео сам да сазнам више о својој вери и традицији свог народа”; “Знања о религији су део опште културе”; “Желела сам да више

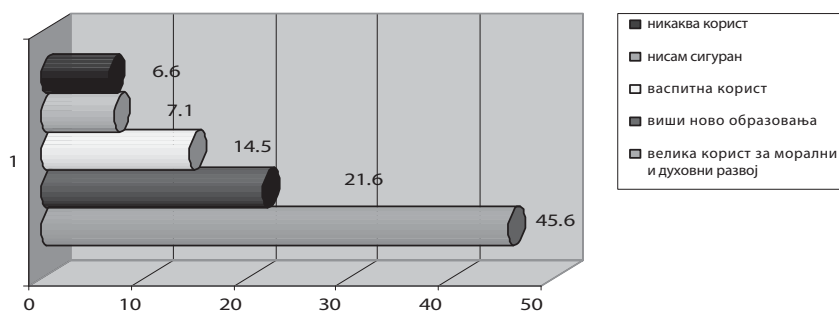
сазнам о хришћанству и хришћанским вредностима”; “Желела сам да упознам начела вере и дужности верника”; “Желела сам да сазнам више о вери која нас је очувала”; “Иако живим у атеистичкој породици, сматрао сам да треба да упознам обичаје и веру својих предака” и сл.).

Код 12,8 одсто ученика на избор овог предмета утицали су спољни фактори, тј., њихов избор определио је утицај неких од чланова породице или другови, а 7,6 одсто ученика не може са сигурношћу да наведе разлог свог опредељења за верску наставу.

Одговори средњошколаца на питање које испитује њихово мишљење о користи коју млади могу имати од верске наставе, односно њихова очекивања од похађања тог предмета, груписани су у три категорије, с тим што је прва категорија операционализована у три поткатеорије:

1. *Млади ће имати велику корист од похађања верске наставе*, и то:
  - Виши ниво образовања (виши ниво знања о датој области),
  - Боље васпитање (позитивни ефекти на понашање младих),
  - Морални и духовни развој личности;
2. *Нисам сигуран/на, не знам;*
3. *Млади неће имати никакву корист од похађања обавезног изборног предмета.*

График 2. Очекивани ефекти верске наставе – ученици

Детаљан приказ расподеле фреквенција издвојених категорија дат је на Графику 2. Већина испитаника из ове групе (45,6%) очекује позитивне ефекте на морални и духовни развој личности младих. Нешто мањи број испитаника сматра да ће млади похађајући овај предмет имати велику корист у смислу вишег нивоа образовања (26,1%), док васпитну корист од овог предмета, у смислу позитивних промена у понашању младих, очекује 14,5 одсто испитаника који похађају верску наставу. Седамнаест ученика (7,1%) није било сигурно, а 6,6 одсто ученика не очекује никакву корист од похађања верске наставе.

Поред дескрипције расподеле фреквенција, биће изложени неки од одговора који најбоље репрезентују њихова очекивања. Наиме, ученици који сматрају да ће млади имати “велику корист” од похађања тог предмета истичу: “Млади ће стећи опште знање о својој вери”; “Добиће више знања о хришћанским вредностима”; “Виши ниво опште културе”; “Више знања о Богу и Цркви”; “Виши ниво општег образовања”; “Боље васпитање”; “Више знања о религији”; “Биће бољи верници”; “Приближавање цркви и породици”; “Више знања о својој религији, а самим тим и више поштовања према другим религијама”; “Верска настава може утицати на морални и духовни развој младих”; “Пронаћи ће циљ у животу, смисао и прави пут”; “Имаће способност да лакше решавају своје проблеме и недоумице”; “Научиће да воле и поштују и себе и друге”; “Научиће да буду хуманији, племенитији, савеснији, другачије ће размишљати о животу”; “Научиће да се хришћански понашају, да верују у добро и да у сваком тренутку имају подршку у вери”; “Биће бољи људи” и сл.

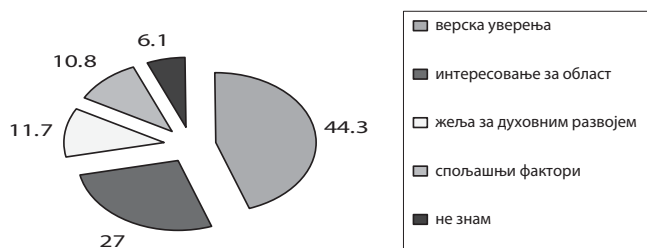
Може се приметити да више од 80 одсто ученика који похађају верску наставу очекују да ће похађање овог предмета донети велику корист младима, било да је реч о њиховом образовању или о општем развоју њихове личности. Ипак, очекивања преко 60 одсто испитаних ученика који су се определили за овај предмет усмерена су на *васпитну димензију верске наставе*, операционализовану преко очекивања утицаја овог предмета на *морални и духовни развој личности*, као и *очекивања позитивних ефеката на понашање младих*.

Анализа одговора родитеља. Одговори добијени од родитеља суштински су врло слични одговорима који су давали и ученици, што је омогућило да одговори родитеља буду категорисани на исти начин као и одговори њихове деце.

Када је реч о разлозима који су, према мишљењу родитеља, определили њихову децу да изаберу верску наставу (график 3), највећи број родитеља (44,3%) сматра да се њихово дете определило за верску наставу зато што је *верник* (најчешћи одговори су: “Зато што верује у Бога”; “Зато што је верник”). Нешто мањи број родитеља (27%) истиче да је њихово дете имало велико *интересовање за ову област и жељу да упозна своју веру и стекне више знања о религији уопште*, док 11,7% родитеља мисли да је за избор верске наставе њихово дете определила *жеља за општим духовним развојем личности*. Око шест одсто родитеља чија деца похађају верску наставу истиче да не зна или да не може са сигурношћу да наведе разлоге опредељења свог детета за похађање овог предмета, док око 11 одсто родитеља мисли да су велики утицај на опредељење њиховог детета

за похађање верске наставе имали спољашњи фактори (нужност избора, утицај вршњака или чланова породице).

График 3. Мишљење родитеља о разлозима одређења њиховог детета за верску наставу

Овај резултат поткрепљује и чињеница да, иако највећи број родитеља (око 70%), како сами истичу, није утицао на избор свог детета, ипак, знатан број њих (око 30%) сматра да су, на директан (нпр. “Да, зато што сматрам да је то предмет из кога може да научи нешто племенито”; “Да, сугерисала сам јер сам желела да моје дете научи више о својој вери” и сл.) или индиректан начин (нпр. “Ми смо породица у којој се поштује религија, обичаји и традиција, па је то вероватно утицало и на њен избор”), утицали на своје дете да се определи за похађање верске наставе. Без обзира на поменуте статистичке показатеље, утицај родитеља и уопште породице на одређење детета веома лепо илуструју речи једног родитеља који каже: “Нисам директно утицала на њен избор, али сматрам да је сваки родитељ, начин живота који води, као и његов однос према људима, пример који деца често несвесно усвајају.”

Када је реч о очекивањима родитеља везаних за верску наставу, резултати су показали да око 90 одсто испитаних родитеља сматра да ће млади имати велику корист од похађања верске наставе. Наиме, резултати приказани на Графику 4. показују да највећи број, тачније, 53,2 одсто родитеља чија деца похађају верску наставу очекује да ће овај изборни предмет утицати на *морални и духовни развој младих* (нпр. “Биће бољи људи у моралном смислу”; “Утицаће на њихов духовни развој и напредак”; “Утицаће на морал младих”; “Схватиће шта су праве, истинске вредности које треба да их воде кроз живот”; “Биће им јасније шта је смисао и сврха живота”; “Васпитање душе”; “Приближиће им значај хришћанских вредности”; “Развиће хришћанску љубав према свим људима”; “Верска настава ће им помоћи да изаберу прави пут у животу”; “Имаће здрав живот

и здрав дух”; “Нешто о чему ће размишљати и веровати да у животу постоји и нешто лепо”).

График 4. Очекивања од верске наставе – родитељи

Очекивање да ће млади који похађају верску наставу имати велику корист у стицању *вишег нивоа општег образовања* истиче 19,3 одсто родитеља чија су се деца определила за овај предмет. Ова категорија њихових одговора подразумева њихова очекивања везана за добијање важних информација о овој области и стицање знања о општој култури, знања о религији уопште, али првенствено информације и знања везана за веру, обичаје и традицију свог народа.

Такође, резултати приказани на Графику 4. показују да велики број родитеља деце која су се определила за верску наставу (14,7%) очекује да ће похађање овог предмета у школи имати за ефекат *боље понашање младих у породици и друштву уопште* (нпр. “Мислим да ће млади који похађају овај предмет бити свакако боље васпитани”; “Са више поштовања ће се опходити према родитељима и породици уопште”; “Утицаће на њихово примереније понашање”; “Надам се да ће верска настава допринети да буде мање агресивности, делинквенције и других облика негативног понашања међу младима”). Укупно десет родитеља није било сигурно, а само четири родитеља је категорички изјавило да реализација верске наставе у школама неће младима донети никакву корист.

Поред дескрипције расподеле фреквенција добијених одговора, вршена је и провера статистичке значајности коефицијента корелације одговора ученика и њихових родитеља о очекиваним ефектима верске наставе. Добијена вредност Пирсоновог коефицијента корелације ($r = .29$, $p < .01$) статистички је значајна и у домену је средње изражене корелације. На основу тога могуће је констатовати да ученици и њихови родитељи имају углавном слична мишљења о томе да ли ће и какву корист млади имати од похађања

верске наставе. Може се рећи да се утврђена сагласност односи пре свега на њихово генерално очекивање позитивних ефеката, али и на одређене поткатегорије које се односе на конкретне аспекте таквих ефеката.

Опажени ефекти похађања верске наставе

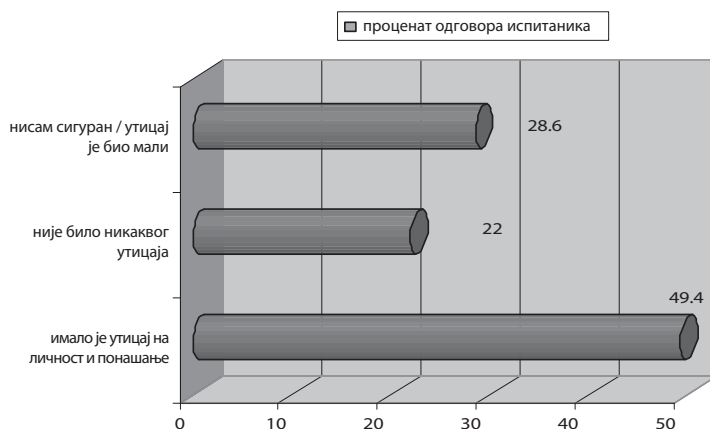
Доживљај о ефектима досадашњег похађања верске наставе посматран је из перспективе ученика као директних учесника васпитно-образовног процеса, али и из перспективе њихових родитеља, с очекивањем да одговори родитеља могу бити имплицитни показатељ одређених процеса и промена, посебно када је реч о променама у понашању њихове деце.

Ефекти похађања верске наставе које су опазили ученици

Ученицима је понуђено питање отвореног типа путем којег им је пружена могућност да изнесу своја опажања о томе да ли је досадашње похађање верске наставе имало утицаја на развој њихове личности или на промену у њиховом понашању и да образложе у чему се огледа тај утицај. Добијени одговори груписани су у три категорије, и то:

1. Да, утицало је
2. Нисам сигуран/а, нисам приметио/ла, мало;
3. Не, није имало утицаја

График 5. Ефекти верске наставе које су опазили ученици

Увидом у расподелу фреквенција издвојених категорија (график 5) могуће је уочити да највећи број испитаних средњошколаца који слушају верску наставу (49,4%) опажа позитивне ефекте похађања верске наставе јер истичу да је досадашње похађање овог предмета имало значајан утицај

на развој њихове личности и промену њиховог понашања. Да је тај утицај мали или да нису сигурни да ли је уопште било утицаја одговара 22 одсто испитаника ове групе узорка, док 28,6 одсто ученика који похађају верску наставу сматра да досадашње похађање овог изборног предмета није утицало на развој њихове личности или на промену њиховог понашања.

Опажени ефекти углавном се односе на опажање утицаја досадашњег похађања верске наставе на *промену њихове личности*, тј., на *боље разумевање себе и других* и на *морални и духовни развој њихове личности*. Овако опажене ефекте најбоље карактеришу следећи одговори: “Постала сам боља особа”; “Више волим и себе и друге”; “На други начин посматрам људе око себе”; “Од када идем на веронауку променио сам се изнутра, прочишћенији сам и другачије размишљам о многим стварима”; “Више размишљам о својим поступцима”; “Реалније сагледавам живот”; “Посматрам живот другачијим очима”; “Смиренија сам”; “Научио сам да будем миран, сталожен, спокојан и сигуран у себе”; “Трудим се да разумем и саслушам људе око себе”; “Постала сам савеснија и сигурнија”; “Променила сам животну филозофију”; “Лепо је кад нађете одговоре на нека питања. Осим тога разговор о апстрактним мотивима учвршћује личност и ставове”; “После тог часа имам потребу да будем бољи него што јесам”.

Ученици често истичу и да је досадашње похађање верске наставе утицало на *квалитет њихове религиозности*, на њихов однос према својој вери и религији уопште (нпр: “Чешће посећујем цркву”, “Више читам о религији”; “Бољи сам верник”; “Чешће се молим”; “Више поштујем своју веру”; “Све више верујем да је пут вере прави пут”; “Разјаснила сам себи нека питања вере о којима сам имала сасвим погрешно мишљење”; “Више прихватам оно што моја вера проповеда, али сам постала и толерантнија према другим верама” и сл.).

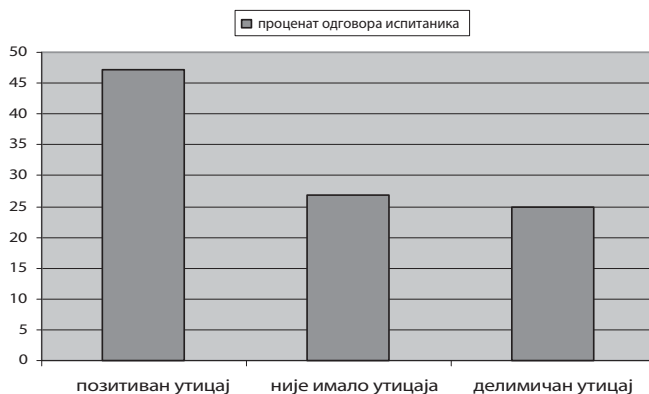
Знатан број средњошколаца ефекте досадашњег похађања верске наставе на њих лично опажа кроз *позитивне промене у њиховом понашању* (нпр. “Боље се понашам, мање сам агресиван”; “Боље комуницирам с људима око себе”; “Верска настава је утицала да се боље опходим према људима и мање сам нервозна”; “Исправила сам неке грешке у свом понашању, више поштујем друге и толерантнија сам”; “Трудим се да не пеујем и да другима не чиним лоше”; “Више поштујем старије”; “Боље комуницирам са родитељима”; “Имам више разумевања за поступке својих родитеља”; “Више праштам људима” и сл.).

Ефекти похађања верске наставе које су опазили родитељи

Као што је већ поменуто, и родитељима је пружена могућност да изнесу своја опажања о ефектима досадашњег похађања верске наставе на

развој личности њиховог детета и на промену његовог понашања. Добијени резултати приказани су на Графику 6.

График 6. Ефекти верске наставе које су опазили родитељи

Могуће је уочити да већина испитаних родитеља (47,1%) опажа позитивне ефекте досадашњег похађања верске наставе на њихово дете. Мишљење да је утицај мали или да одређене промене до којих је у том периоду дошло не могу са сигурношћу да припишу утицају верске наставе истиче 25 одсто родитеља из ове групе узорка, док 26,9 одсто родитеља чија деца похађају верску наставу сматра да досадашње похађање овог изборног предмета ни на који начин није утицало на развој личности његовог детета нити на промену његовог понашања. Квалитативна анализа добијених одговора показала је да, у оквиру групе испитаника која је опазила позитивне ефекте досадашњег похађања верске наставе, велики број родитеља сматра да је овај предмет позитивно утицао *на промену понашања* њиховог детета (нпр. “Понаша се боље”; “Послушније је”; “Води рачуна о свом понашању, не псује”; “Више поштује родитеље”; “Чешће се саветује с нама”; “Више поштује старије”; “Понаша се зрелије”; “Бољи је према породици”; “Више показује љубав према ближњима”; “Приметила сам да је постала стрпљивија”; “Постала је умеренија у захтевима”; “Често преиспитује своје понашање и своје поступке” и сл.). Родитељи истичу да су приметили и *промене у квалитету религиозности* њиховог детета (нпр. “Чешће чита молитве”; “Овај предмет јој је помогао да ојача своју веру”; “Чешће посећује цркву”; “Поштује верске празнике и верске обичаје”; “Понаша се у складу са својом вером”). Такође, знатан број родитеља који су опазили позитиван утицај верске наставе на њихово дете истиче позитивне ефекте овог предмета на *општи развој личности* њиховог детета, посебно наглашавајући значај таквих ефеката за *духовни и морални развој личности*

њиховог детета (нпр. “Духовно је богатије”; “Има зрелији поглед на свет”; “Хуманији је и осећајнији”; “Више цени хришћанске вредности и врлине”; “Паметније резонује о животу”; “Искренија је, честитија и поштенија”; “Духовно је јачи”; “Научио је да једино љубав доноси срећу” и сл.).

Један број родитеља истиче да не може са сигурношћу да каже да ли се развој личности и одређене промене у понашању њиховог детета могу приписати утицају верске наставе или мисле да је тај утицај мали. Занимљиво је издвојити одговор једног родитеља којим је могуће претпоставити да родитељи који овако оцењују досадашњи утицај верске наставе ипак имају велика очекивања од овог предмета: “За сада сам приметрио мали утицај, али сам сигуран да ће похађање верске наставе донети мом детету много користити у будућности.”

Ипак, поред свих наведених позитивних оцена верске наставе које су изнели родитељи, треба истаћи да велики број родитеља истиче да верска настава није утицала на њихово дете. Један број њих истиче да је разлог таквог стања неадекватан приступ вероучитеља, док други истичу да је њихово дете “већ изградило своју личност”, да је и пре похађања верске наставе “било добро дете” или да је већ било “васпитано у том духу”. Очигледно је да велики број родитеља глорификује личност свог детета и своју улогу у васпитању деце, не узимајући у обзир и значај васпитне улоге школе.

Анализа степена сагласности одговора ученика и њихових родитеља по питању опажених ефеката досадашњег похађања верске наставе на развој личности и промену понашања ученика вршена је применом Пирсоновог коефицијента корелације. Добијена вредност коефицијента корелације ($r = .25$, $p < .05$) налази се у домену средње изражене корелације али је статистички значајна, на основу чега се може констатовати да ученици и њихови родитељи на сличан начин опажају ефекте досадашњег похађања верске наставе у школи.

Закључак

Ученички и родитељски доживљај школе уопште, а самим тим и њихов доживљај значаја и ефеката одређених васпитно-образовних промена у школи, често је запостављено истраживачко питање или, боље речено, питање коме се не посвећује пажња какву заслужује. Запостављеност овог питања огледа се, између осталог, у занемаривању његовог практичног значаја, пре свега, за праћење и вредновање васпитно-образовног рада (Хавелка, 2000). У том смислу посматрано, одређење циља истраживања чији су резултати изложени у овом раду утемељено је на становишту да

сагледавање доживљаја ученика о верској настави, као директних актера, и њихових родитеља као индиректних актера васпитно-образовног процеса може да има велики практични значај за праћење, анализирање и вредновање тока и ефекта реализације овог школског предмета. Овакво становиште потврђују и нека од ранијих истраживања о процесу реализације верске наставе у школама, у којима су рађене анализе из угла ученика и њихових родитеља путем којих се дошло до веома битних закључка о верској настави (Јоксимовић, 2003; Кубурић, 2003; Максић, 2003). С једне стране, овакав приступ омогућио је идентификовање позитивних искустава која су ишла у прилог потврде оправданости овог реформског подухвата (нпр: показало да су очекивања ученика и родитеља од верске наставе умногоме испуњена, што се посебно огледа у задовољству садржајем овог предмета, другачијем начину рада и другачијим комуникацијским обрасцима међу учесницима васпитно-образовног рада). С друге, стране, оваква анализа омогућила је и маркирање одређених недостатака, што је имплицирало потребу указивања на могуће начине њиховог превладавања. Наиме, примедбе које су изнели ученици и њихови родитељи (начин реализације верске наставе, организација и услови рада, наставне методе, личност вероучитеља и сл.) указале су на потребу адекватније селекције кадра, као и на чињеницу да је за успешно остваривање програма овог предмета потребно мало више слуша за дидактичка и методичка правила која се примењују у наставном процесу.

Резултати емпиријског истраживања које је приказано у овом раду наводе на сличне закључке. Већина испитаника (и ученика и њихових родитеља) има позитиван однос према верској настави. Опредељење за похађање овог изборног предмета код већине ученика је резултат унутрашње мотивације, тј., жеље за духовним развојем личности и дубљим сазнањима о вери и религијским вредностима. Такође, могуће је приметити да је овакав однос према верској настави праћен и високо постављеним очекивањима од тог предмета. Наиме, већина и ученика и родитеља очекује да ће млади дугорочно имати велику корист од похађања овог предмета и њихова очекивања су усмерена првенствено на морални и духовни развој младих, али и на очекивање да ће садржај овог предмета обогатити ниво њиховог општег образовања и својом васпитном димензијом утицати на позитивне промене у обрасцима понашања. Значајно је истаћи да родитељи посматрају овај предмет и као могућност надоградње породичног васпитања. Анализа питања о опаженим ефектима верске наставе наводи на закључак да је овај школски предмет углавном успео да задовољи наведена очекивања, јер већина испитаних и ученика и родитеља опажа позитивне ефекте досадашњег похађања верске наставе. Тако опажени ефекти највише се односе на општи духовни и морални развој ученика, на позитивне промене

у њиховом понашању (овај аспект посебно истичу родитељи) и на развој њиховог верског идентитета. Међутим, приликом извођења закључака о опаženим ефектима верске наставе не треба пренебрегнути чињеницу да знатан број испитаних ученика (22%) и родитеља (26,9%) није опазио никакве ефекте досадашњег похађања овог предмета.

Стога, полазећи од очекивања испитаника и синтетизујући добијене резултате о опаženим ефектима, могло би се закључити да школска веронаука има велики васпитно-образовни потенцијал, али је важно истаћи и утисак да, према налазима овог истраживања, тај потенцијал није у потпуности искоришћен. С аспекта педагошке анализе, овакво стање може бити узроковано недовољно ефикасном реализацијом овог школског предмета. Наравно, треба имати у виду и чињеницу да бројни фактори који утичу на ефикасност реализације овог школског предмета и ниво остварености постављених циљева и задатака, нису обухваћени овим истраживањем. У сваком случају, добијени резултати упућују на закључак о потреби даље евалуације процеса реализације овог школског предмета са циљем идентификовања евентуалних пропуста и пружања препорука за даљи рад.

Литература

1. Хавелка, Н. (2000): *Ученик и наставник у образовном процесу*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
2. Јоксимовић, С. (2003): Мишљења ученика о верској настави и грађанском васпитању у средњој школи. У: (ур. С. Јоксимовић) *Верска настава и грађанско васпитање у школама у Србији*. 70–95. Београд: Институт за педагошка истраживања.
3. Кубурић, З. (2003): Реализација верске наставе у основној и средњој школи. У: (ур. С. Јоксимовић) *Верска настава и грађанско васпитање у школама у Србији*. 96–124. Београд: Институт за педагошка истраживања.
4. Максић, С. (2003): Мишљења родитеља о верској настави и грађанском васпитању у основној школи. У: (ур. С. Јоксимовић) *Верска настава и грађанско васпитање у школама у Србији*. 45–69. Београд: Институт за педагошка истраживања.
5. Зуковић, С. (2006): Реализација верске наставе у школама – стање, проблеми и могућности. У: (ур. Е. Каменов) *Реформа система васпитања и образовања у Републици Србији*. 279–292. Нови Сад: Филозофски факултет.
6. Зуковић, С. (2007): *Интеркултуралне димензије верске наставе у средњој школи*. У: (ур. М. Ољача) *Мултикултурално образовање*. Тематски зборник радова, књига 2., 179–196. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за педагогију.

Подаци о аутору:

Sladjana Zuković, doktor pedagoških nauka, docent na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, Odsek za pedagogiju- Porodična pedagogija i Školska pedagogija
E-mail: sladjaz@nspoint.net, sladjanaz@ff.uns.ac.rs